

ДІЙОВІ ОСОБИ

Король Річард II.
Джон ГАНТ, герцог Ланкастер (дядько короля).
Едмунд Ленглі, герцог Йорк (дядько короля).
ГЕНРІ БОЛІНГБРОК, герцог Герефорд, син Джона Ганта; згодом король
Генріх IV.
ГЕРЦОГ ОМЕРЛЬ, син герцога Йорка.
ТОМАС МОВРЕЙ, герцог Норфолк.
ГЕРЦОГ СЕРРЕЙ.
ГРАФ СОЛСБЕРІ.
ЛОРД БАРКЛІ.
БУШІ, БЕГОТ, ГРІН — прибічники короля Річарда.
ГРАФ НОРТУМБЕРЛЕНД.
ГЕНРІ ПЕРСІ на прізвисько Готепер, його син.
ЛОРД РОСС.
ЛОРД ВІЛЛОВІ.
ЛОРД ФІЦВОТЕР.
ЄПІСКОП КАРЛЕЙЛЬСЬКИЙ.
АБАТ ВЕСТМІНСТЕРСЬКИЙ.
ЛОРД-МАРШАЛ.
СЕР СТВІВЕН СКРУП.
СЕР ПІРС ЕКСТОН.
КАПІТАН ЗАГОНУ ВАЛЛІЙЦІВ.
КОРОЛЕВА, дружина Річарда.
ГЕРЦОГІНЯ ЙОРКСЬКА.
ГЕРЦОГІНЯ ГЛОСТЕРСЬКА.
ДАМИ з пошту королеви.
ЛОРДИ, ГЕРОЛЬДИ, ОФІЦЕРИ, СОЛДАТИ, САДІВНИКИ, ТЮРЕМНИЙ
НАГЛЯДАЧ, ГОНЕЦЬ, КОНЮХ, ІНША ПРИСЛУГА.

Місце дії — Англія та Уельс

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА ПЕРША

Лондон. Палац короля Річарда.

Входять король Річард, Джон ГАНТ, інші вельможні особи.

РІЧАРД. Ланкастере шановний, Джоне Гант!
Чи ти, обов'язку й присязі вірний,
Привів сюди свого сина Генрі,
Щоб він обвинувачення підтвердив,
Які нам вислухать забракло часу,
На Норфолкського герцога адресу?

ГАНТ. Так, мій владарю.

РІЧАРД. Скажи, крім того: ти не розпитав,
Він винуватить Норфолка зі злості,
А чи у вірного мого підданця
Є певні докази, що герцог зрадив?

ГАНТ. Наскільки зміг вловити я, владарю,
Причина у загрозі, проти вас
Спрямованій, — не в злості, не в злобі.

РІЧАРД. Гукніть їх, стануть хай лице в лице,
Брова в брову обвинувач і з ним
Обвинувачений, — отут, при нас.
Обидва горді, аж надуті наче.
Глухі, як море, мов огонь гарячі.

Входять Болінгброк і Норфолк.

БОЛІНГБРОК. Володарю мій милостивий, вам
З любов'ю зичу довгих років щастя!

НОРФОЛК. Щоб щастя більшало із кожним днем,
А небеса, позаздривши землі,
Безсмертним іменем вінчали вас!

РІЧАРД. Ну що ж, обом вам дякую, хоча
Один із вас, мабуть, нам надто лестить,

А другого у зраді винуватить.
Кузене Герефорд, ти як гадаєш,
Чи винний Томас Мобрей, герцог Норфолк?

Болінгброк. По-перше — небо хай за свідка буде, —
Я про безпеку й спокій короля
З любов'ю й відданістю ревно дбаю.
Ненависті огидній я чужий.
В присутності володаря самого
До тебе, Мобрею, звертаюсь я.
Затям одне: за те, що я скажу,
Ручуся на сім світі головою,
Душею ладен відповісти в небі.
Ти — зрадник найпідліший і негідник,
Занадто нищий, щоб на світі жити, —
Чим кришталевіше й чистіше небо,
Тим осоружніша в нім чорна хмара.
І щоб тебе затаврувати ще раз,
Тобі заткну я словом «зрадник» пельку.
Зі згоди владаря свою зневагу
Підтверджу, видобувши з піхов шпагу.

Норфолк. Холодність слів моїх хай не дивує!
Це не жіночі пересвари: крик,
Зірвавшись з двох гострих язиків,
Обох нас розсудити тут не зможе;
Гаряча кров повинна остудитись.
Хоча я витримкою і сумир'ям
Не дуже вирізняюсь, та з поваги
До вас, Величносте, себе тримаю
У шорах я, інакше попустив би
Повіддя й приострожив би я слово,
Щоб двічі повернуть йому в горлянку
Обвинувачення в державній зраді.
Брехня, що в ньому королівська кров:

Не родич він велителю моему!
Хай так, я з ним зустрінусь у двобої.
Наклепник він, негідник, боягуз.
Пристану я на всі його умови.
Для того, щоб із ним таки зітнутись,
Подамся між скелястих Альп льоди,
На землі не залюднені, куди
Нога англійця досі не ступала.
Свою я вірність захищу: він бреше.

Болінгброк. Нікчемний страхопуде! Ось тобі
Мій виклик — рукавичка! Ти відмовив
Мені в покривності із королем,
Неначе я з ним не одної крові?
Не з гідності так чиниш, а зі страху.
Та як в собі хоч трохи маєш сили,
Схилися, щоб прийняти виклик мій.
Кажу тобі: за лицарським звичаєм
Готовий на найгірше — будь-що-будь
Додержу слова: в сутичці зітнуся.

Норфолк. Приймаю виклик і мечем клянуся,
Що зобов'язує іти на подвиг,
У герці відсіч гідну дам тобі,
Як лицареві приписи велять.
І хай впаду, повергнений тобою,
Якщо я зрадником ступлю до бою.

Річард. То в чім його кузен наш винуватить?
Це мусить бути щось тяжке, щоб нам
Навіяло про нього прикру думку.

Болінгброк. Послухайте! Життям за це ручусь:
Одержав Мобрей вісім тисяч ноблів
Для ваших вояків, мій володарю,
І все розтринькав на гульню й розпусту.
Повівся він як зрадник, як крадій.

І те я ладен довести мечем —
Хоч тут, хоч на самому краї світу,
Куди англійця й око не сягало, —
Що за останні вісімнадцять літ
Всі змови й зради в вашім королівстві
Від Мобрея походять. Запевняю:
В житті своїм паскудним був він завше
І далі є злочинства джерелом.
Він проти Глостера затіяв змову.
Довірливих противників його
Цей підлий боягуз штовхнув на вбивство.
І кров, що так безглуздо пролилась,
Неначе Авеля безвинна кров,
До мене з глибини землі волає:
«Хутчій злочинця покарай лихого,
Нещадну мсту і гнів скеруй на нього», —
І хай я вмру — не відступлю від цього.

РІЧАРД.

Його рішучість високо шугає!

НОРФОЛК.

Що, Норфолку, відповіси на це?

Мій володарю, відверни лице,
Звели, хай слів моїх не чують вуха

Про брехуна, що кров свою ганьбить.

Противний Богу він і добрим людям.

РІЧАРД.

Слух, Мобрею, і зір в нас безсторонні:

Та хай би був він нам і рідний брат,

Священнокровний, спадкоємець трону,

Не тільки батькового брата син, —

Клянуся скіпетром, що і тоді б

Він був для нас лише одним з підданців

І серця нашого не похитнув би.

Для нас однакові і рівні ви.

Кажі усе й душею не криви.

НОРФОЛК.

До чого ж, Болінгброк, ти серцем підлий —

Не можеш обійтися без брехні!

Три частки тої суми у Кале

Я виплатив солдатам королівським.

Собі ж останню взяв я з повним правом:

Його Величність мав відшкодувати

Усі мої видатки на дорогу

До Франції по нашу королеву.

Вдавись брехнею! Й Глостера не я

Убив — хоча сумління цим обтяжив:

Бо свій обов'язок тоді зневажив!

На вас, Ланкастерський шановний лорде,

Шляхетний батьку ворога мого,

Я з засідки заміривсь тільки раз,

І замір той гріхом на душу ліг.

Та нещодавно, йдучи на причастя,

Я вам покаявся, просив прощення

І сподіваюсь, що здобув його.

Тут винний я, а решта звинувачень

З ненависті самої впливає

Негідника, нікчеми-боягуза,

І я це у двобої доведу.

Тож рукавичку кину я свою

Негіднику під ноги і, вточивши

Мечем у нього з серця кров найкращу,

Відстою чесне ймення дворянина.

Владарю, одного прошу лишень:

Призначте швидше нам випроби день.

РІЧАРД.

Я раджу вам, панове, лють згасити:

Скипілу жовч змивати слід не кров'ю.

Не лікар я, та знаю: гнів жорстокий

Лишає, хоч-не-хоч, рубець глибокий.

Утихомиртесь! Кажуть лікарі —

В цей місяць кров пускать не на порі.

ГАНТ. Я вмовлю Норфолка, ви — сина. В парі
Край покладімо, дядю, марній чварі.
В моїх літах про мир годиться дбать.
Тож рукавичку, сину, слід віддати.

РІЧАРД (до Норфолка).
І ти йому віддай.

ГАНТ (до Гаррі).

Шануйся, сину,

І не ослаб мене у цю хвилину.

РІЧАРД. Що ж, Гаррі, рукавичку кинь до ніг.

НОРФОЛК. Я краще кинусь сам до ніг твоїх
Своє життя кладу перед тобою —
Життям ти володієш, не ганьбою.
Помру, а чесності моїй сіять.
Не дай ганьбі над нами панувать.
Прийнєжено мене на безголів'я.
Отруйний спис брудного лихослів'я
Поранив душу; є на це бальзам —
Кров з серця гада.

РІЧАРД. Рукавичку нам

Верни: помирять леопардів леви.

НОРФОЛК. Та плям не знімуть — від ганьби мене ви
Звільніть — від виклику відмовлюсь я.
Скарб найдорожчий — праведне ім'я,
Якщо ж воно заплямлене, людина —
То тільки прах, то — червоняста глина.
За самоцвіт коштовний в сотні раз
Цінніша вірність і відвага в нас.
Мое життя — це честь; хоч на краплину
Мене позбавиш честі — я загину.
Дозволь же випробі її піддять:
Живу цим — ладен смерть за це прийнять.

РІЧАРД (до Болінгброка).

Болінгброк. Кинь перший рукавичку.
Більш нічого?

Рятуй нас, Боже, від гріха такого
Я маю впасти в батькових очах?
Перед негідником відчути страх?
Перш ніж язик мій, зляканий даремно,
Верзтиме про відречення нікчемне,
Не звиклий до приниження цього,
За рабську вдачу відкушу його
І плюну ним, скривавленим, у вічі
Я Мобрею, в оте гідке обличчя.

(Гант виходить.)

РІЧАРД. Нам слід повелівати — не прохать;
Коли вже не змогли ми помирить вас,
Готуйтеся в Ковентрі життям за честь
Постояти в день Ламберта святого.
Хай спис чи меч розсудить вашу люту
Ненавість — скінчить суперечку дуту.
Не миритесь? Станьте на двобій.
Хто переможе — буде той правий.
Лорд-маршал наш нехай зветить: «До збору
Лаштуйтеся: будь поединку скоро!».

(Виходять.)

СЦЕНА ДРУГА

Лондон. Кімната в палаці герцога Ланкастера.

Входять Гант і герцогиня Глостерська.

ГАНТ. Гай-гай, кров Вудстока, що в мене в жилах,
Сильніше, аніж ваші нарікання,
Велить помститися його убивцям.
Якщо ж покара буде у руках